

Yoksulluk'un Belirlenmesine İlişkin Yaklaşım ve Ölçütler Üzerine Bir İnceleme

A Review on the Approaches and Criteria Regarding the Determination of Poverty

ÖZET

Yoksulluğun ölçülmesine ilişkin aşamaların yoksulluğa yönelik yaklaşım ortaya konulduktan sonra bünyesinde yoksulluğun tanımlanması, yoksulluk kıstaslarının belirlenmesi, yoksulluğun ölçümü ile ilgili sorunların tespiti ve ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesini barındırdığı görülmektedir. Bu aşamalardan olan yoksulluğun tanımlanması konusunda yazında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Yine benzer durumun yoksulluk sınırının belirlenmesine ilişkin çalışmalarda da var olduğu ve yoksulluk sınırının belirlenmesinde de birçok faktörün etkili olduğu anlaşılmaktadır. Yoksulluk sınırı/çizgisi, yoksulluk ile ilgili çalışmalarda hem ülkelerarası hem de aynı ülke içinde çeşitli karşılaştırmalar yapılabilmesi, yoksul olanlar ile yoksul olmayanların birbirinden ayırt edilmesi ve aynı zamanda toplam nüfus içinde kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesi açısından önemli bir kavram olarak işlev görmektedir. Yoksulluğu belirlemeye yönelik yaklaşımlar literatürde Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı, Görelî Yoksulluk Yaklaşımı ve Kapasite Yoksulluğu Yaklaşımı şeklinde öne çıkmaktadır. Yoksulluğun ölçüm yöntemlerinin de yukarıda söz edilen yaklaşımlar doğrultusunda şekillenen bazı endeksler kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Gelir bazlı bir yaklaşım benimseniyor ise geliri esas alan tek boyutlu ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Yoksulluğun sadece gelir /harcama kıstası üzerinden ölçmeye eleştirel duran yaklaşımları benimseyen sosyal bilimciler ise yoksulluk gibi çok boyutlu bir kavramın, ancak insani yoksulluğu, cinsiyeti, zaman ve tüketimi ölçen çok boyutlu veya bileşik yoksulluk ölçüm yöntemleri kullanılarak tespit edilebileceğini savunmaktadır. Yoksulluğun ölçümünde ilk başlarda görülen gelir bazlı tekçi yaklaşımın, gün geçtikçe eleştirilere maruz kaldığı, yoksulluğun ölçümünün çok bileşenli bir hal aldığı ve her geçen gün yoksulluğun ölçümünde yeni boyutların eklendiği anlaşılmaktadır. Yakın gelecekte ülkelerin gelişme düzeylerine bağlı olarak farklılaşma olacağı da yoksulluğun ölçümünde teknolojiye erişim, nitelikli tüketim, nitelikli zaman geçirme, boş zamanlara sahip olabilmek, nitelikli barınma gibi yeni boyutların ekleneceği öngörülebilir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Sosyal Politika, Sosyoloji, Ölçüt

ABSTRACT

It is seen that the stages of measuring poverty include defining poverty, determining poverty criteria, identifying problems related to poverty measurement and evaluating measurement results, after the approach to poverty is presented. There is no consensus in the literature on defining poverty, which is one of these stages. It is understood that a similar situation exists in studies on determining the poverty line and that many factors are effective in determining the poverty line. Poverty line functions as an important concept in studies on poverty in terms of making comparisons between countries or within the same country, distinguishing between poor people and those who are not, and determining who are poor in the total population. Approaches to determine poverty come into prominence in the literature as Absolute Poverty Approach, Relative Poverty Approach and Capacity Poverty Approach. It is seen that poverty measurement methods are carried out using some indices shaped in line with the approaches mentioned above. If an income-based approach is adopted, one-dimensional measurement methods based on income are used. Social scientists, who adopt approaches that are critical of measuring poverty only through income/expenditure criteria, argue that a multidimensional concept such as poverty can only be determined by using multidimensional or composite poverty measurement methods that measure human poverty, gender, time, and consumption. It is understood that the income-based monist approach initially seen in the measurement of poverty, is being criticized day by day, the measurement of poverty has become multi-component and new dimensions are added to the measurement of poverty every day. If there will be differentiation depending on the development levels of countries soon, it can be predicted that new dimensions such as access to technology, qualified consumption, spending quality time, having free time, and qualified housing will be added to the measurement of poverty.

Keywords: Poverty, Social Policy, Sociology, Criterion

GİRİŞ

Yoksulluğun ölçülmesine ilişkin aşamalar yoksulluğa yönelik yaklaşım ortaya konulduktan sonra bünyesinde yoksulluğun tanımlanması, yoksulluk kıstaslarının belirlenmesi, yoksulluğun ölçümü ile ilgili sorunların tespiti ve ölçüm sonuçlarının değerlendirilmesini barındırmaktadır (Şenses, 2017, s. 61). Bu aşamalardan olan yoksulluğun tanımlanması konusunda yazında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Benzer durumun yoksulluk sınırının belirlenmesine ilişkin çalışmalarda da var olduğu ve yoksulluk sınırının belirlenmesinde de birçok faktörün etkili olduğu görülmektedir. Yoksulluk sınırı/çizgisi, yoksulluk ile ilgili çalışmalarda hem ülkelerarası hem de aynı ülke içinde çeşitli karşılaştırmalar yapılabilmesi, yoksul olanlar ile yoksul olmayanların birbirinden ayırt edilmesi ve toplam nüfus içinde kimlerin yoksul olduğunun belirlenmesi açısından önemli bir kavram olarak işlev görmektedir

Murat Gümüş¹

How to Cite This Article

Gümüş, M. (2024). "Yoksulluk'un Belirlenmesine İlişkin Yaklaşım ve Ölçütler Üzerine Bir İnceleme" International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:10, Issue:6; pp:961-967. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.12592667>

Arrival: 27 May 2024
Published: 29 June 2024

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Öğr. Gör. Dr. Şırnak Üniversitesi Cizre Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmetler Programı, Şırnak, Türkiye, ORCID: ORCID:0000-0001-7778-0218

(Çelik ve diğerleri, 2017, s. 46). Yoksulluk sınırının belirlenmesi ile ilgili anket çalışmaları ilk kez İngiltere’de 1886 yılında Charles Booth tarafından başlatılmış ve elde edilen sonuçlar, bilim insanı Rowntree tarafından 1902 yılında yayımlanmıştır. Booth, ülkede çalışan kesimin yaşam koşullarını ve yaşanan yoksulluğun boyutunu araştırma çalışmalarını yürütmüş ve çalışmayı ilk kez kendi çalışanlarına uygulamıştır. Sınıflandırma çalışmalarında birinci dereceden yoksulların, yaşamlarını devam ettirebilmek için minimum temel gereksinimlerini karşılayacak kadar kazanamayanlar olarak nitelenirken, temel gereksinimleri yanında yararlı ya da yararsız başka harcamalar yapabilen hane halkları ise ikinci dereceden yoksullar olarak nitelendirilmişlerdir. Asgari gereksinimlere esas olarak da gıda, giyim gibi harcamalar göz önünde bulundurularak, yapılan bu harcamaların maliyeti yoksulluk sınırı olarak kabul edilmiştir (Erdoğan G. , 2002, s. 4). Öte yandan yoksulluk sınırlarının belirlenmesinin sosyal politika yapımcılarının yoksulluk konusuna yaklaşımlarından bağımsız olmadığı savunulmaktadır. Goedhard vd. (1977) göre yoksulluk sınırının değerlendirilmesini aslında bir tür politik karar olarak nitelendirmektedir. Çünkü sosyal politika açısından yoksulluk sınırı hangi vatandaşların gelir desteği alacağını ve bunun için hükümetten hangi menfaatlere ihtiyaç duyduklarını belirleyen bir ölçüt konumundadır (Tatlı ve diğerleri, 2020, s. 20).

Yoksulluk tanımı olarak eğer mutlak yoksulluk ve görelî yoksulluk tanımları üzerinden hareket edilecek ise gelir ve kaynaklar yaklaşımları yoksulluk sınırının belirlenmesinde ölçüt olarak alınmaktadır. Amartya Sen’in öne attığı “yapabilirlik veya kapasite yaklaşımı” olarak adlandırılan yaklaşımda ise insanların kapasitelerine vurgu yapılmaktadır. Bu yaklaşıma göre kapasite, insanların yapmaya veya olmaya değer verdiği şeyleri seçebilme özgürlüğüdür ki, Sen bunu temel özgürlük olarak nitelendirmektedir. Bu bakış açısından hareketle Sen, yoksulluğu gelir ve kaynak gibi yaşam kalitesini sağlayan araçların yokluğu olarak değil kapasite yoksulluğu olarak tanımlamaktadır (Koray, 2018, s. 306).

YOKSULLUĞU BELİRLEMeye YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Yoksulluğu belirlemeye yönelik yaklaşımlar literatürde Mutlak Yoksulluk Yaklaşımı, Görelî Yoksulluk Yaklaşımı ve Kapasite Yoksulluğu Yaklaşımı şeklinde öne çıkmaktadır. Aşağıda bu yaklaşımlar ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Mutlak Yoksulluk Çizgisi ve Görelî (Nispi) Yoksulluk Çizgisi Yaklaşımları

Yoksulluğun tanımlanması ve ölçümü çalışmalarında hâkim durumdaki yaklaşımın, geçmişi 19. Yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de yapılmış olan çalışmalara dayanan ve ölçüt olarak gelir/tüketim harcamalarının esas alındığı mutlak yoksulluk sınır/çizgisi yaklaşımı olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımı savunanlara göre yoksulluk “insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu” veya “mutlak asgari refah seviyesinin altında kalma durumu şeklinde tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda, daha kolay bir şekilde nicelleştirilebildikleri için yoksulluk ölçütleri olarak hane halkının elde ettiği gelir ve tüketim harcamaları dikkate alınmaktadır. Tüketim harcamaları ile ilgili hesaplama çalışmaları çoğu zaman “yeterli” miktarda temel gıda maddesinden oluşturulan gıda sepetinin ortaya konulan maliyeti ya da belirlenen “bir asgari kaloriye ulaşmak için gereken tüketim harcamaları” esas alınarak yapılmaktadır. Hayatta kalabilmek için gerekli olan en düşük maliyetli gıda harcamalarının parasal değeri, yoksulluk sınırı/çizgisi olarak belirlenmekte ve bu gelir düzeyine ulaşamayanlar yoksul olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda yoksulluk sınırı/çizgisi, bireylerin kendi değerlendirmelerinden çok, konunun uzmanlarının üzerinde anlaştığı ihtiyaçlar baz alınarak belirlenmiş mal ve hizmetlerin satın alınabilmesi için gerekli en az maliyeti yansıttığı için nesnel yoksulluk çizgisi olarak da anılmaktadır. (Şenses, 2017, s. 62-63).

Gelişmekte olan ülkelerde mutlak yoksulluk ve refah sınırını belirlemek amacıyla büyük ölçekli ulusal temsili hane halkı anketleri yıllardan beri yapılmaktadır (Arndt & Tarp, 2016). Günümüzde de birçok az gelişmiş ülkelerin çoğunda yoksulluk çizgisini belirlemek için en az kalori gereksinimini sağlayacak gıda sepetinin maliyetinin yanı sıra gıda dışı harcamaları da içeren iki şekilde hesaplanmaktadır. Minimum gıda sepeti denilen birinci yöntemde kişi başı alınması gereken asgari kalori miktarı bulunması yoluyla “besin temelli yoksulluk çizgisi” olarak ifade edilen yoksulluk sınırı tespit edilir. Temel gereksinimler yaklaşımı denilen ikinci yöntemde ise insanların yaşamlarını sürdürebilmesi için minimum düzeyde almaları gereken gıda ve gıda dışı olarak ifade edilen giyim, eğitim, barınma ve sağlık harcamalarının hesaplanmasıyla bir yoksulluk sınırı bulunur. 1970’li yıllardan günümüze kadar Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Dünya Bankası çalışmalarında da dikkate alınan ve yoksulluk kavramını gıda, sağlık, barınma ve eğitim gibi kaçınılmaz ihtiyaçların karşılanması esasına göre tanımlayan “temel gereksinimler yaklaşımı”nın da aslında mutlak yoksulluk yaklaşımı doğrultusunda şekillendiği ifade edilebilir. Mutlak yoksulluk yaklaşımında yoksulluk çizgisinin belirlenmesinden sonraki aşamanın yoksulluğun ölçülmesi olduğu ve yoksulluk ölçümünde en yaygın kullanılan endeksin “kafa sayım oranı” (KSO) endeksi olduğu görülmektedir. Yoksulluk çizgisi altında kalan kişilerin, toplam nüfusa oranını gösteren kafa sayım oranı endeksi,

1970'li yılların ortalarından itibaren yaşanan gelişmeler doğrultusunda bazı eleştiriler almaktadır. Kafa sayım oranı endeksi, yoksul insanların sayısını dikkate almadığı, yoksulluk çizgisinin hemen altındaki bir kişi ile onun çok altındaki bir kişi arasında ayırım yapmaması ve yoksul kişiler arasındaki gelir dağılımına karşı hassas olmayarak yoksulluğun derecesini ölçemediği gibi eleştirilere maruz kalmaktadır (Şenses, 2017, s. 64-66; Kabaş, 2014, s. 19).

Yoksulluğu ölçme çalışmalarında eğer göreceli yoksulluk yaklaşımından hareket edilecek ise göreceli yoksulluk sınırı/çizgisi baz alınmaktadır. Genellikle gelişmiş ülkelerde kullanılan bu ölçme şeklinde, o ülkede yaşayan kişiler tarafından yaratılan ortalama gelirin belirli bir yüzdesi -genellikle %50'si- yoksulluk sınırı/çizgisi olarak kabul görmektedir. Eğer toplumdaki gelir seviyesi yüksek ise bununla bağlantılı olarak yoksulluk sınırı/çizgisi de yüksek çıkacaktır. Toplumda farklı kesimler arasında eşitsizliğin boyutu az ise yani o toplumdaki bireylerin gelirleri genel ortalama civarında ise ortalama gelirin yarısına sahip hiç kimse bulunmayabilecektir. Böyle bir durumda, toplumda yoksul birey bulunmayacaktır. Eğer eşitsizliğin boyutu fazla ise ortalama gelirin yarısına sahip olan önemli oranda hane halkı ortaya çıkabilecektir (Erdoğan G. , 2002, s. 8). En temel ihtiyaçların karşılanamaması anlamındaki mutlak yoksulluktan farklı olan ve ülkelerdeki gelir dağılımına göre saptanan göreceli yoksulluk, mutlak yoksulluk kadar acı verici olmasa da yoksulluk duygusunu derinleştiren bir olgu olarak ortada durmaktadır. Göreceli yoksulluk sınırı hem ülke içi hem de ülkeler arası toplumsal eşitsizliğin hangi düzeyde olduğunu gösteren bir gösterge konumundadır. Göreceli yoksulluk, açlık şeklinde yaşanmıyor olsa da eğitim ve sağlık imkanlarından yararlanmada geride kalmak, toplumsal yaşama tam katılamamak, aşağılanma ve başarısızlık duygusu yaşamak ve tüm bu olumsuzlukların getirdiği baskılarla yaşamını sürdürmek zorunda kalmak anlamına gelmektedir (Koray, 2011, s. 365).

Amartya Sen'in Kapasite Yoksulluğu Yaklaşımı

Yoksulluğu ölçme çabalarında sadece gelir ve tüketim boyutlarına odaklanmaya eleştirel yaklaşan Amartya Sen, yoksulluk ve refah konusunu geniş bir şekilde ele alan bir yaklaşım sergilemektedir. Ortodoks refah ekonomisine karşı en güçlü çağdaş eleştirileri yönelten Amartya Sen'in "Kapasite yaklaşımı" daha çok liberal bir bakış açısı içinde düşünülmesine ve uygulamalı çalışmalarını bu yönde yapmasına rağmen bu yaklaşımın, faydacı liberal adalet kuramlarına karşı geliştirilen en ciddi eleştiri olarak yorumlandığı görülmektedir (Seker, 2009, s. 260). Refahı işlev görme ile ilişkilendiren Sen'e göre yoksulluk, insanlar yetersiz gelire, yetersiz eğitim ve sağlık koşullarına sahip olduklarında, güvensizlik, özgüvensizlik ve güçsüzlük duygularına sahip olduklarında veya ifade özgürlüğüne sahip olmadıklarında ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde yoksulluğa yaklaşıldığında yoksulluğun çok boyutlu olduğu ve çözülmesi kolay olmayan bir olgu olduğu daha iyi görülmektedir (Haughton & Khandker, 2009, s. 2-3). Sen'in yoksulluğun ölçülmesi konusunda gelir düzeyini temel olarak kabul etmemesi, onun geliri bir ölçüt olarak kabul etmediği anlamına gelmemektedir. Sen'in yaklaşımının özgün yanı gelir ve servet durumunun, kişilerin refah durumunun anlaşılması için yeterli olmadığını ileri sürmesidir. Yoksulluğu gelir yoksulluğundan çok, temel kapasitelerden yoksunluk olarak ele alan Sen'e göre bireyin sadece maddi gereksinimlerini karşılamak üzere verilen yardımlar yeterli olamamakta; bu yardımlarla birlikte o kişilerin var olma ve kapasitesini geliştirmesini sağlayacak faaliyetlere yer verilmesi gerekmektedir (Buz, 2017, s. 178-179).

Yoksulluğu yaygın yoksulluk ölçütü olarak kabul edilen gelirin azlığından çok temel kapasitelerden yoksunluk olarak gören Sen'in görüşlerinden yola çıkarak kapasite yetersizliği olarak yoksulluk ile gelir yetersizliği olarak yoksulluk yaklaşımlarının birbirleriyle ilişkilendirilebileceği savunulmaktadır. Bireyin yaşamını etkileyen yüksek kapasiteler çoğunlukla o bireyin daha fazla üretken olma ve daha fazla gelir sağlama kapasitesini yükselttiği için, bireyin kapasite gelişimi ile daha fazla gelir elde etme gücü arasında bir bağlantı kurulabileceği düşünülmektedir. Bireyin daha iyi temel eğitim ve sağlık hizmeti alması onun yaşam kalitesini doğrudan iyileştirmesinin yanında, kişinin gelir edinme kapasitesini de artırır ve onun gelir yoksulluğundan özgürleşmesini sağlar. Benzer bir şekilde, bireylerin temel eğitim ve sağlık hizmetinden yeterince yararlanması, onların yoksul olsalar bile aşırı yoksulluğun üstesinden gelme şansını arttırabilir. Aynı denklem ülke düzeyinde de geçerli olabilir. Bir ülke yüksek ekonomik büyüme sayesinde gelir yoksulluğunun üstesinden gelebilirken; başka bir ülke de sağlık ve temel eğitim hizmetlerini yaygınlaştırarak ve adil bir toprak dağıtımını gerçekleştirerek, aşırı yoksulluğun üstesinden gelebilmektedir. Tüm bu örnekler, gelir yoksulluğu ile kapasite yoksunluğu arasındaki bağlantılara daha fazla odaklanmanın gerekliliğini göstermektedir (Yurdakul, 2010, s. 294-295). Kapasitelerin geliştirilmesi için olmazsa olmaz olan iktisadi özgürlük alanında yaşanan yoksunluğun, sosyal özgürlük yoksunluğunu doğurabileceği, sosyal ya da siyasal özgürlük alanda yaşanan yoksunluğun da iktisadi özgürlük yoksunluğunu besleyebileceği ifade edilebilir (Sen, 2004, s. 23).

Nussbaum, Kapasite yaklaşımının, gelir odaklı parasalcı yaklaşıma göre insanların gerçekte sürdürdükleri yaşamlar ve elde ettikleri özgürlükler hakkında daha gerçekçi olduğunu öne sürmektedir (Arabacı, 2017, s. 148-149). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) ilk defa kullandığı insani yoksulluk tanımlamasının da temeli sayılan Sen'in Kapasite yaklaşımı, 1990'lı yıllardan günümüze uluslararası alanda kalkınma konusunda, yoksulluk

gibi karmaşık bir sosyal sorunun sadece gelir yetersizliği baz alınarak değil de temel insani kapasitelerden yoksunluk bağlamında daha geniş bir bakış açısıyla tartışılmasında merkezi bir rol oynadığı görülmektedir. (Metin, 2014, s. 6316).

YOKSULLUĞU ÖLÇMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Yoksulluğun ölçüm yöntemlerinin de yukarıda söz edilen yaklaşımlar doğrultusunda şekillenen bazı endeksler kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Gelir bazlı bir yaklaşım benimseniyor ise geliri esas alan tek boyutlu ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Yoksulluğun sadece gelir /harcama kıstası üzerinden ölçmeye eleştirel duran yaklaşımları benimseyen sosyal bilimciler ise yoksulluk gibi çok boyutlu bir kavramın, ancak insani yoksulluğu, cinsiyeti, zaman ve tüketimi ölçen çok boyutlu veya bileşik yoksulluk ölçüm yöntemleri kullanılarak tespit edilebileceğini savunmaktadır.

Gelir Yoksulluğunu Ölçen Tek Boyutlu Ölçüm Yöntemleri

Kafa Sayım Endeksi

Kafa Sayım Endeksi, yoksulluk ölçümünde en çok rağbet gören endekstir. Kafa Sayım Endeksi, yoksulluk sınırı altında kalan bireylerin toplam nüfus içindeki oranını göstermekte ve ayrıca yoksulluk çizgisi altındaki nüfusun sayısını temsil eden kümülatif yoğunluk konusunda bilgi vermektedir. Ancak Kafa Sayım Endeksinin, elde edilen bu kitlenin yoksulluk çizgisine yaklaştırılması için ihtiyaç duyulan gelir miktarı hakkında herhangi bilgi veremediği dolayısıyla yoksulluğun çözümü konusunda yarar sunmadığı ve sadece kaç kişinin yoksulluk çizgisi altında kaldığı ile ilgilenip, yoksulluk çizgisi altında meydana gelen gelir hareketlerine duyarız olduğu yönünde eleştiriler almaktadır (Özdemir M. , 2017, s. 188).

Yoksulluk Açığı Endeksi

Tek boyutlu yoksulluk endekslerinden biri olan Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksulluk sınırı altında kalan kişileri yoksulluk sınırına göre oranlayan bir ölçüm vermektedir. Yoksulluk Açığı Endeksi, asgari maliyetle yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedefleyen gelir transferlerinin gerçekleştirilmesi halinde bile meydana gelen yoksulluk boşluklarının toplamını vermektedir. Ancak yoksulluk çizgisi, yoksul bireylerin gerçek gelirinden daha aşağı bir seviyede oluşmuş ise yoksulluk açığı herkes için sıfır olarak kabul edilir. Kafa Sayım Endeksinde olduğu gibi yoksullar arasındaki gelir dağılımına duyarız olmakla eleştirilen Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksul bireylerin yoksulluk çizgisinin ne kadar altında gelir elde ettiklerini ortaya koymakta ve toplum içindeki yoksulluk derecesi hakkında bilgi vermektedir (Özdemir M. , 2017, s. 190-191). FGT Endeksinin 2. durumu olarak da nitelenen Yoksulluk Açığı Endeksi, yoksulların elde ettiği gelirin yoksulluk sınırına olan uzaklığını yani yoksulluğun derinliğini ortaya koyar (Kabaş, 2014, s. 20).

Tablo 1: X Bölgesi için Yoksulluk Açığı Endeksi Hesaplaması

X Bölgesinde Gelir ve Harcama	Bölgedeki Bireysel Gelir/Harcama				Yoksulluk Açığı Endeksi (P1)
	100	110	150	160	
Yoksulluk Açığı*	25	15	0	0	
Yoksulluk Açığı Endeksi**	25/125=0,20	15/125=0,12	0	0	(0,20+0,12+0+0)/4=0,08

Not: 1.Dünya Bankası Yoksulluk Açığı Endeksi hesap tablosu esas alınarak oluşturulmuştur.

2.Yoksulluk Çizgisi 125 olarak hesaplanmıştır

3.*(Yoksulluk Açığı-Bireysel Gelir)

4.** (Gelir Açığı/Yoksulluk Çizgisi)

Kaynak:Özdemir, 2017, s. 192.

Sen Endeksi

Amartya Sen (1976) yaptığı çalışmada yoksulluk ile ilgili ölçümde, iki sorunla karşılaşıldığını ifade etmektedir. Bunlardan ilki bütün nüfus içerisinde yoksulu tanımlamak, diğeri ise yoksullar hakkında elde edilen bilgileri kullanarak bir yoksulluk indeksi tasarlamaktır. Sen, bu belirlemelerinden sonra yoksullar arasında kim daha iyi, kim en yoksul şeklinde analiz yapılabilmesi için Sen Endeksi olarak tanımlanan endeksi önermiştir (Erdoğan G. , 2002, s. 10). Sen Endeksi, Kafa Sayım Oranı ve Yoksulluk Açığı Endeksi gibi endekslerin, yoksul kesim içindeki gelir hareketlerine duyarız kaldığı yönündeki eleştiriler üzerine geliştirilmiştir. Endeks, yoksul bireylerin sayısı, yaşanan yoksulluğun derinliği ve grup içi yoksulluk dağılımının etkilerini bir araya getiren bir ölçüm olarak geliştirilmiştir (Özdemir M. , 2017, s. 195).Kafa Sayım Oranı, yoksulluk açığını ve yoksul kitle arasındaki gelir dağılımını bir arada değerlendiren Sen Endeksinin literatüre en önemli katkısı, “yoksul bir hane halkının geliri düştüğü zaman

yoksulluk endeksinin artması gerekir” ve “yoksul bir hane halkından daha yüksek gelirli bir hane halkına gelir transfer edildiğinde yoksulluk endeksinin artması gerekir” şeklindeki aksiyomların koşullarını yerine getirerek Kafa Sayım Oranı'nın eleştirilere konu olan bazı temel eksikliklerini gidermesi olmuştur (Şenses, 2017, s. 66).

Sen Endeksi birbirinden farklı görünmesine rağmen benzer sonuçlar üreten farklı formüller ile hesaplanabilmektedir. Örneğin, Kafa Sayım Oranı(P0), yoksulların ortalama geliri veya harcaması(mp) ile yoksullar arasındaki Gini Katsayısını (GP) ve yoksulluk çizgisini kullanarak Sen Endeksi (Ps), aşağıdaki formülle hesaplanabilir;

$$(Ps)=P0(1-(1-GP) MP)$$

Ya da Kafa Sayım Oranı (P0), Yoksulluk Açığı Endeksi(P1) ve yoksullar arasındaki eşitsizliğin Gini Katsayısı (GP) kullanılarak Sen Endeksi şu şekilde hesaplanabilir (Özdemir M. , 2017, s. 195);

$$Ps=P0Gp+P1(1-Gp)$$

FGT (Foster, Greer, Thorbecke) Endeksi

Yoksulluğu tek boyutlu bir şekilde ölçen ve sık kullanılan bir diğer ölçme yöntemi olan FGT endeksi, Foster, Greer ve Thornbecke tarafından (1984) geliştirilmiştir. FGT endeksi, daha önce geliştirilmiş olan endekslere yöneltilen eleştiriler göz önünde bulundurularak geliştirilmiş ve ölçüm çalışmalarına iki önemli katkı sunmuştur. Bu katkılardan birincisi bu endeksin ortaya konulan toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayırabilmesidir. FGT endeksi kullanılarak yoksul kitle birbirinden kesin çizgiler ile değişik sosyo-ekonomik ya da bölgesel gruplara bölünebilmekte ve aynı zamanda bu grupların her birisi ile ilgili yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmektedir. Alt gruplara ait elde edilen endeksler, alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da yine toplam yoksulluk oranına ulaşılabilir. Bu şekilde yoksul kişilerin sayısının yanında, yoksulluğun derinliği ve farklı gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ait verilere de ulaşılabilir. FGT endeksinin önemli bir diğer önemli katkısı ise yoksul grupların, gelir düzeylerindeki artışların diğer gruplardaki artışlara kıyasla daha fazla yarar sağlayacağı yaklaşımıyla, yoksulluğa karşı geliştirilen tepkinin düzeyine koşut olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermesi ve bölüşüm sorunlarına daha duyarlı olmasıdır (Şenses, 2017, s. 67). FGT Endeksinin geliştirildiği zamandan günümüze kadar dünya çapında birçok deneysel uygulamada kullanılmış, endeks kavramsal olarak genişletilmiş, baskın yoksulluk, yoksulluk ve eşitsizlik arasındaki ilişki; yoksulluğun dinamikleri, kırılabilirlik, çok boyutlu yoksulluğun ölçümü gibi birçok alanda zenginleştirilmiş ve halen sosyal bir amaç işlevi olarak kullanılmaktadır (Foster ve diğerleri, 2010, s. 519).

Watts Endeksi

Watts endeksi ilk dağılıma duyarlı yoksulluk ölçüm endeksi olarak 1968 yılında Watts tarafından geliştirilerek kullanımı önerilmiştir (Çobanoğlu & Yılmaz, 2019, s. 2643). Watts'ın kuramına göre, yoksulluğun azaltılması amacıyla yoksul kişilere aktarılan 1 birim para, zenginlere aktarılan 1 birim paradan daha büyük bir katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Watts Endeksi, yoksulluk ölçümünde dört temel aksiyomla uyum göstermektedir.

Odak: Yoksulluğun ölçümü, yoksul olmayanların gelir dağılımından bağımsız olmalı.

Monotonluk: Diğer değişkenler sabitken yoksulların geliri düştüğünde, yoksulluk seviyesi yükselmelidir.

Transfer: Zengin bireylerden yoksul bireylere yapılan etkili transferler yoksulluk ölçümünü düşürmeli. Bunun tam tersi de doğrudur.

Ayrıştırılabilirlik: Yoksulların alt gruplarında yoksulluk arttıkça, yoksulluk endeksi artmalıdır. Bunun tam tersi doğrudur (Özdemir M. , 2017, s. 197-198)

Yoksulluktan Çıkma Zamanı Endeksi

Temel amacı yoksulluktan kurtulma zamanını belirleyebilmek olan, “Yoksulluktan Çıkma Zamanı Endeksi” yaklaşımına göre, ülkelerin yoksulluktan kurtulma süreçleri büyüme hızlarıyla paralel bir şekilde yürümektedir. Eğer ülkedeki büyüme ve üretilen gelir adil bir şekilde dağıtılsa, ülke veya bölgenin yoksulluktan kurtulma zamanı daha kısa bir şekilde gerçekleşmektedir. Örneğin bazı bölgelerde yoksulluktan kurtulma süresi beş yıl olarak gerçekleşirken, bazı bölgelerde 20 yıl olarak gerçekleşmektedir. Sonuç olarak bu yaklaşıma göre ülkenin elde ettiği büyüme hızı ile yoksulluktan kurtulma zamanı arasında doğru bir korelasyon bulunmaktadır (Özdemir M. , 2017, s. 198-199).

Gelir Yoksulluğunu Ölçen Çift Boyutlu Ölçüm Yöntemleri

İnsani Gelişmişlik İndeksi (Human Development Index)

İnsani Gelişmişlik İndeksi (İGE), bir ülkenin genel olarak kalkınmasının değerlendirilmesinde yalnızca ekonomik büyümenin değil, insanların ve onların yeteneklerinin nihai kriter olması gerektiğini vurgulamak için oluşturulmuş olan bir indeks görünümündedir. İnsani Gelişmişlik İndeksi (İGE), bir toplumdaki insani gelişmenin temel boyutlarındaki ortalama başarının özet bir ölçüsüdür: sahip olunan sağlıklı ve uzun bir yaşam, bilgili olmak ve iyi bir yaşam standardına sahip olmak. İGE’de, üç boyutun her biri için normalleştirilmiş endekslerin geometrik ortalaması alınmaktadır. Bu indeksin sağlık boyutu, doğumda beklenen yaşam süresi, eğitim boyutu ise 25 yaş ve üzeri yetişkinler için ortalama okullaşma süresi ve okula başlama çağındaki çocuklar için beklenen okullaşma yılı ile ölçülmektedir. İndeksin yaşam standardı boyutu ise, kişi başına düşen gayri safi milli gelir ile ölçülür. İGE, kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH) aynı olan iki ülkenin nasıl farklı insani gelişme sonuçları elde edebileceğini sorarak ulusal politika tercihlerini sorgulamak için kullanılabileceği ve bu karşıtlıkların, hükümetin politika öncelikleri hakkındaki tartışmaları da canlandırabileceği ifade edilmektedir. (UNDP, 2024).

Toplumsal Cinsiyet Gelişmişlik İndeksi (Gender Development Index)

Dünya’da toplumsal cinsiyet konusunda gelişen hassasiyetlerin etkisiyle kadın bireylerin, sosyal yaşamdaki konumunu ve rolünü belirten tüm göstergeleri bir araya getirerek daha genel bir analiz yapmaya imkân veren endekslerin oluşturulduğu görülmektedir (Hacıoğlu Deniz & Hobikoğlu Haykır, 2012). Bu endekslerden biri olan Toplumsal Cinsiyet gelişmişlik İndeksi, İnsani Gelişmişlik İndeksinde baz alınan temel boyutlar çerçevesinde ülkelerdeki kadın ve erkek bireyler arasındaki farklılıkları ortaya koyan bir endeks olarak tasarlanmıştır. Öncelikle İnsani Gelişmişlik İndeksine (İGE) benzer bir şekilde sağlık, eğitim ve insani yaşam standardı boyutları kadın ve erkek için hesaplanır. Ardından kadın için ortaya çıkan İGE katsayısı, erkek için hesaplanan İGE katsayısına bölünmek suretiyle o toplumun Toplumsal Cinsiyet Gelişmişlik Endeksi ortaya konulmaktadır (Özdemir M. , 2017, s. 203). Bu endeksin kullanılması, Dünya ülkeleri arasında yüksek gelir seviyesine sahip olmanın cinsiyet eşitliğinin sağlanması için yeterli olmadığını göstermektedir. Yüksek gelir grubuna mensup olan İtalya, Yunanistan ve Japonya gibi ülkelerin cinsiyet eşitliği sıralamasının sonlarında yer alması; buna karşılık orta üst gelir grubuna mensup Latin Amerika ülkelerinin cinsiyet eşitliği sıralamasında üst sıralarda yer alması, gelir seviyesi yüksekliğinin her koşulda cinsiyet eşitliğini sağlamadığını göstermektedir (Hacıoğlu Deniz & Hobikoğlu Haykır, 2012).

Zaman ve Tüketim Yoksulluğu Ölçüm Yöntemi

Zaman ve tüketim yoksulluğunu ortaya koyma amacıyla olan bu ölçüm yönteminde, bireylerin yoksulluk durumlarının ölçümü tüketim ve zaman boyutları üzerinden değerlendirilmektedir. Bireylerin asgari hayat standartlarına erişmesi için gerekli olan tüketim harcamalarını yapamaması tüketim yoksulluğu olarak nitelendirilmektedir. Yine bireylerin hayatlarını idame ettirecek, gelir getirici bir faaliyette bulunması için gerekli olan zamanı bulamaması da zaman yoksulluğu olarak görülmektedir (Özdemir M. , 2017, s. 207). Bu ölçümün en önemli katkısı, bir tür gizli yoksulluk olarak nitelendirilen ve diğer yoksulluk ölçümlerinde ortaya konamayan, özellikle “ücretsiz aile işçisi” olarak adlandırılan kadınlarda daha çok görülen zaman ve tüketim yoksulluğunun ortaya konulmasını sağlamasıdır (Zascharies ve diğerleri, 2014, s. 62).

SONUÇ

Yoksulluğun ölçümü ile ilgili yazın incelendiğinde, yoksulluğun ölçümünün yoksulluğa yönelik yaklaşımlardan bağımsız olmadığı ve yoksulluğa yönelik yaklaşımların tercihinin de toplumların sosyo-ekonomik gelişimlerinden bağımsız olmadığı anlaşılmaktadır. Yoksulluğun ölçülmesine ilişkin aşamalar yoksulluğa yönelik yaklaşım ortaya konulduktan sonra bu paralelde yoksulluğun tanımlanması, yoksulluk kıstaslarının belirlenmesi, yoksulluğun ölçümü gerçekleştirilmektedir. Yoksulluğun tanımlanması konusunda yazında bir görüş birliği bulunmadığı gibi benzer durum yoksulluk sınırının belirlenmesi ve yoksulluğun ölçümü çalışmalarında da kendini göstermektedir. Yoksulluk tanımı olarak mutlak yoksulluk ve göreceli yoksulluk tanımları üzerinden hareket edilecek ise gelir ve kaynaklar yaklaşımları yoksulluk sınırının belirlenmesinde ölçüt olarak alınmaktadır. Amartya Sen’in öne attığı “yapabilirlik veya kapasite yaklaşımı” olarak adlandırılan yaklaşımda ise insanların kapasitelerine vurgu yapılmaktadır.

Yoksulluğun tanımlanması ve ölçümünde genel olarak hâkim durumdaki yaklaşımın, geçmişi 19. Yüzyılın sonlarına doğru İngiltere’de yapılmış olan araştırmalara dayanan gelir/tüketim harcamaları ölçütlerine dayalı olan mutlak yoksulluk sınır/çizgisi yaklaşımı olduğu görülmektedir. Yoksulluğu ölçüm yöntemlerinin, sahip olunan yaklaşımlar doğrultusunda şekillenen bazı endeksler kullanılarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Gelir bazlı bir yaklaşım benimseniyor ise geliri esas alan tek boyutlu ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Yoksulluğun sadece gelir /harcama kıstası üzerinden ölçmeye eleştirel duran yaklaşımları benimseyen sosyal bilimciler ise yoksulluk gibi çok boyutlu bir kavramın, ancak insani yoksulluğu, cinsiyeti, zaman ve tüketimi ölçen çok boyutlu veya bileşik yoksulluk ölçüm yöntemleri kullanılarak tespit edilebileceğini savunmaktadır.

Yoksulluğun ölçümünde ilk başlarda görülen gelir bazlı tekçi yaklaşımın, gün geçtikçe eleştirilere maruz kaldığı, yoksulluğun ölçümünün çok bileşenli bir hal aldığı ve her geçen gün yoksulluğun ölçümünde yeni boyutların eklendiği anlaşılmaktadır. Yakın gelecekte ülkelerin gelişme düzeylerine bağlı olarak farklılaşma olacaksa da yoksulluğun ölçümünde teknolojiye erişim, nitelikli tüketim, nitelikli zaman geçirme, boş zamanlara sahip olabilme, nitelikli barınma gibi yeni boyutların ekleneceği öngörülebilir.

KAYNAKÇA

- Arabacı, R. Y. (2017). Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi. M. Özdemir, & E. İslamoğlu içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk; Kavram, Teori, Uygulama* (s. 143-157). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Arndt, C., & Tarp, F. (2016, Eylül 18). *Measuring Poverty and Wellbeing in Developing Countries*. Oxford: Published to Oxford Scholarship Online. www.researchgate.net Sitesi: <https://www.researchgate.net> adresinden alındı
- Buz, S. (2017). Amartya Sen'in Kapasite- Yapabilirlik Yaklaşımı Bağlamında Türkiye'de Yoksulluk Durumu. *International Journal of Academic Value Studies*, 177-189.
- Çelik, K., Yaşar, V. İ., & Tuncer, G. (2017). Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluğun Genel Görünümü: 2002 Sonrası Döneme İlişkin Bir Değerlendirme. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Journal of Social Sciences*, 41-79.
- Çobanoğlu, F., & Yılmaz, H. İ. (2019). Türkiye'de Yıllık Hane Halkı Kullanılabilir Gelir Eşitsizliğinin Ölçümü. *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, 2633-2646.
- Erdoğan, G. (2002). Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Ölçümleri Üzerine Değerlendirmeler. C. C. Aktan içinde, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. Ankara: Hak-İş.
- Foster, J., Greer, J., & Thorbecke, E. (2010). The Foster–Greer–Thorbecke (FGT) Poverty Measures: 25 years later. *Econ Inequal*, 491–524.
- Hacıoğlu Deniz, M., & Hobikoğlu Haykır, E. (2012). Cinsiyete Göre gelişme endeksi Çerçevesinde kadın İstihdamının Ekonomik Değerlendirmesi: Türkiye Örneği. *International Conference on Eurasian Economies*.
- Haughton, J., & Khandker, S. R. (2009). *Handbook on Poverty and Inequality*. Washington: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank.
- Kabaş, T. (2014). *Türkiye'de Yoksulluk ve Gelir Dağılımı*. Adana: Akademisyen Kitabevi.
- Koray, M. (2011). *Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koray, M. (2018). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Metin, B. (2014). Yoksullukla Mücadeleye İnsan Hakları Açısından Bakmak: Amartya Sen'in Kapasite (Capability) Yaklaşımı. *Journal of Yasar University*, 6315-6327.
- Özdemir, M. (2017). Yoksulluğun Ölçüm Yöntemleri. M. Özdemir, & E. İslamoğlu içinde, *Gelir Dağılımı ve Yoksulluk; Kavram Teori Uygulama* (s. 183-208). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Seker, F. (2009). Amartya Sen'in Kapasite Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 260-280.
- Sen, A. (2004). *Özgürlükle Kalkınma*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatlı, H., Koç, B., Barak, D., & Polat, M. (2020). *Kırsal ve Kentsel Yoksulluk Göstergeleri Üzerine Bir Analiz*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- UNDP. (2024, Mayıs 2). *UNDP Veri Ekranı*. <https://hdr.undp.org/data-center/human-development-index#/indicies/HDI> adresinden alındı.
- Yurdakul, F. (2010). Amartya Sen'in Yoksulluk Üzerine Düşünceleri ve Sen Yoksulluk İndeksi: Türkiye Uygulaması. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 293-303.
- Zascharies, A., Masterson, T., & Memiş, E. (2014). *Time Deficits And Poverty: The Levy Institute Measure of Time Consumption Poverty for Turkey*. Levy Economics Institute.